

Проект:
«Остуоруйанан кыра оҕо
айар дьобурун сайыннарыы»

Онордо: Быгынанова А.В
«Кун тулуктара» у4уйаан иитээччитэ

Үлэ актуальнона:

Билинги кэмнэ оџо бэйэтин саастыылаахтарыгар, чугас дьонугар хабыс сыһыанын, тыйыс майгытын элбэхтэ бэлиэтии көрөбүт. Бу биир төрүөтүнэн телевизорга, социальнай ситимнэргэ күннэтэ көстөр- мөкү быһыыны-майгыны, сиэри таһынан ис хоһоонноох, үтүөбэ, кэрэбэ уһуйбат мультиктары көрөрүттэн буолуон сөп. Үтүө быһыы, аламабай майгы, киһи киһиэхэ харыстабыллаах сыһыана, хомойуох иһин кэнники оџоџо аналлаах аралдытар каналларга абыһаба бэлиэтэнэр.

Оџо, күн сири көрүөбүттэн, олох бары кэрэтин кэрэхсиир, истин сыһыанга бигэтэр, сиэрдээх буола улаатар эйгэтэ тэриллэхтээх.

Оџо билиини-көрүүнү, тулалыыр эйгэни кэтээн көрөн, алтыһан ылар. Ону тэнэ, кинигэттэн, остуоруйаттан эмиэ ханатынар. Остуоруйа – оџо олоџун аргыһа, кини олоџор туохха да тэннэммэт суолталаах, сүнкэн оруолу оонньоур. Остуоруйа көмөтүнэн оџо сыһыа-баайа бэйэтин айар дьобурун, майгы –сигили өттүнэн хаачыстыбатын арыяр. Оџо остуоруйа геройдарын иэйиилэрин, санааларын үллэстэр. Кинилэри кытта остуоруйа олоџор, эйгэтигэр тэннэ киирэр.

Оџо сайдыытын сааһынан араастаһыытын кэтээн көрүү түмүгэр, үгүс оџо саастыылаахтарын кытта сатаан биир тылы булбат, оонньоурдарыттан көгөнөр, былдьаһар, бэйэмсэх буолууну үрдүктүк тутар.

Остуоруйа – норуот бараммат баайа. Бу үгүс элбэх араас темалардаах жанр былыр-былыргыттан оџоџо чугас, оџо дууһатын тутар, санаатын кынаттыыр, үтүөбэ-кэрэбэ уһуйар, хорсун-хоодуот быһыыга ынырар. Норуот олоџо-дьаһаба, быһыыта-майгыта, бэйэ-бэйэтигэр сыһыана, танаһа-саба, аһа-үөлэ, улэтэ-хамнаһа ханнык да айымньытааџар - остуоруйаларга арылхайдык көстөр.

Оџо барыта талааннаах. Хас биирдии иитээччи билинги кэмнэ оџону эргиччи өттүнэн иитэри сэргэ, кини талаана, дьобура сайдарыгар табыгастаах эйгэни олохтуурга дьулуһар. Оџо кыра эрдэбиттэн төрөөбүт буоруттан силистэнэн-мутуктанан иитилиннэбинэ норуотун амарах сүрэбин, мындыр өйүн, киэң көхсүн, үтүө майгытын утумнаатабына, дьобун киһи итиллэн тахсыа диэн санааттан остуоруйа жанрын талан улэлэһэбин.

Бырайыак сыала:

Остуоруйа нөнүө норуот үтүө үгэстэрин туһанан, сизрдээх майгыны олохсутан, айар дьоһурун сайыннаран, олоххо корүүлэрин билиңи киэпкэ, ньымаҕа киллэрэн оҕону иитии;

Соруктара:

- остуоруйа нөнүө оҕо тылын байытыы, айар дьоһурун сайыннарыы;
- оҕо остуоруйаны сэнээрэрин гына араас ньымалары туһаныы;
- остуоруйаны үөрэтиигэ төрөппүттэри кытта ыкса ситимнээхтик улэлэһии;
- остуоруйа дьоруойдарынан оҕону сизргэ – майгыга иитии;

Остуоруйа нөнүө оҕо ингэриэххэ сөп:

- Санаа күүһүн, кыайыыга дьулууру* - сананы билиигэ-көрүүгэ тардыһыы, эргиччи сайдарга дьулууру сайдыыга тиэрдэрин, ситиһии бэйэбит илиибит иһигэр баарын;
- Бэйэбэ эрэллээх буолууну* - кыра эрдэхтэн бэйэбэ эрэллээх буолууну иитии, баар кыһалҕаттан хаайтарбакка тахсыы, киэнник толкуйдуур дьон хаһан баҕарар туохтан баҕарар күүстээх санаанан салайтарар кыахтаахтар;
- *Үлэни таптааһын*- сөбүлүүр дьарыктаах буолуу, бириэмэни халтай ыһпат буолуу;
- Дьаныардаах буолуу* - туроруммут сыалларгын ситиһэргэ дьулууру, тулууру;
- Булгуччулаах буолуу* - эппит тылгын толоруу;
- Инникигэ эрэллээх буолуу* - сырдык санаалаах, кыраттан да үөрүннээн буолар;
- Тус сыалы туруорунуу* - бэйэ туруоруммут сыалын ситиһэргэ дьулууру;
- Үтүө быһыы, чизһинэй буолуу;*

Практической чааһа:

- Куруһуогу тэрийиигэ аналлаах бырайыак оноһулунна;
- Норуот үтүө үгэстэрин үөрэтиигэ аналлаах сөптөх остуоруйалар талылыннылар;
- Оҕо дьоһурун, кыабын учуоттаан оруоллар, соруудахтар бэриллэллэр;
- Тыас-уус, кизэргэтии, көстүүм, атрибутика - оҕо, төрөспүт, иитээччи көмөтүнэн бэлэмнэниллэр;

- Үөрэхтээһин дьайымала бөлөххө нэдиэлэбэ биирдэ 20-25 мүнүүтэ, ыйга 4-тэ ыытыллар.

Сурун чаа4а:

Остуоруйа оҕону сизрдээх майгыга-сигилигэ, үтүө уонна мөкү өрүттэри араарарга үөрэтэр ураты айымныы. Остуоруйа оҕоҕо сатаан истэр, өйдүүр сатабылларын ингэрэр, чэхчылары тэннээн көрөр, тыллары өйдүүр, толкуйдуур, сааһылаан сангарар дьобурдары сайыннарар. Үөрэххэ интэриэһи үөскэтэр. Болҕомтолоох буоларга, онорон көрөр дьобурун арыарга, истэ олон сирэй-харах уларыйытын, туттар-хаптар хамсанылары ойуулаан көрүүнү ингэрэр.

Оҕону остуоруйа нөнүө өй-санаа, майгы-сигили өттүнэн иитэргэ араас ньыманы туттабын:

- Биир саамай табыгастаах ньыманан тиэкси барытын сиһилии *ааҕыы* буолар. Тэттик айымныылары, оҕолорго тийимтиэ буоллун диэн, өйтөн ааҕыы. Уһун остуоруйалары кинигэттэн ааҕар ордук. Манна кинигэбэ харыстабыллаах сыһыан эмиэ үөскүүр. Ааҕыы кэнниттэн оҕолору кытта кэпсэтэр, ыйытыктары биэрэн истибит айымныылары чингэтэр ордук.

- Иккис ньыманан, *кэпсээһин* буолар. Тиэкси кылгатын, сүрүн ис хоһоонун биэри. Оҕону сэнгээрдэр гына уустаан-ураннаан, ойуулаан-дьүһүннээн тиэрдии буолар.

- Остуоруйаны *оонньоон көрдөрүү*- айымныы геройдарын тагастарын таннан, оруолларынан аттаран оонньоонуну оҕолор бэркэ сөбүлүүллэр. Бу түгэнгэ кинилэр айар талааннара, дьобурдара арыллар, бэйэ бэйэлэрин кытта сыһыаннара олохтонор, кэпсэтэр-ипсэтэр эйгэ үөскүүр. Оонньоур айымныылары геройдарын чугастык билсэллэр, кинилэр туруктарыгар кириэллэр, оруолларын ис хоһоонун арыарга холонолор. Тутта-хапта сылдыар дьобура сайдар, толлубат буоларга үөрэнэр, сангарар сагатын, тылын саппааһа байытыллар. Таптыыр остуоруйаларын геройдарыгар майгынныы сатыыллар. Сырдыгы-харананы, үчүгэйи-куһаҕаны араара үөрэнэллэр.

-Өй-санаа, сизэр-майгы сыаннастарын инэрэргэ араас дидактической матырийаалы туттабын. Билэр, истибит остуоруйаларыгар олобуран маннык оонньуулары ытыахха сөп: “Остуоруйаны билэбин дуо?”, “Бу ханнык остуоруйа дьоруойай?”, “Хартыынканы хомуй» уо.д.а.

Остуоруйа нөнүө оҕо үтүө сизэр-майгы, сөптөөх өй-санаа олохсуйуутугар, саамай көдүүстээх үлэ- төрөппүттэри кытта биир ситимнээхтик ытыллар. Ол да иһин төрөппүттэр өрүү көхтөөхтүк кытталлар. Театр араас көрүнүн тэрийэргэ күүс-көмө буолаллар. Группа библиотеката эмиэ кинилэр көмөлөрүнэн дьэрэкээн кинигэлэринэн байытыллар.

Тереппуту кытта үлэ

- « Норуот остуоруйалара – э4иги о5о5ут оло5ор» тема5а анкета толотторуу;
- 3-4 саастаах о5олорго ананлаах остуоруйалар», « Дьибэ5э аа5ыы ту4ата», « О5о остуоруйаны сатаан истэригэр уерэтии» темаларга тереппуттэри консультациялаа4ын;
- « Дьибитигэр тугу аа5абыт», « Оонньуу таарыйа аа5ахха», « Остуоруйа аа5ан баран о5ону кытта санаа атаста4ыыта» - тереппуттэри кытта бэсиэдэлэр;
- Остуоруйа ей санаа, сизэр- майгы етгунэн о5ону иитиигэ оруола» - тереппут муннугар и4итиннэри;
- « Би4иги себулуур остуоруйаларбыт» - о5олор уонна тереппуттэр оно4уктарыны быыстапката;
- Тереппуттэри кытта белехпут библиотекатын байытыы;
- Остуоруйаны туруорарга геройдар кестуумнэри, туттуллар атрибуттарыны, декорацияны онорорго тереппуттэри кытыннары;

Тумук:

Оџо үтүө киһи буола үүнэн тахсар онкула оџо сааһыттан олохсуйуохтаах. Маныха аџа саастаах дьону ытыктыырга үөрэтэр, амарах сүрэхтээх, өй-санаа өттүнэн баай буоларга иитэр *остуоруйалар* төһүү күүс буолаллар. Өскөтүн оџо дьарыгар сөптөөх усулуобуйа тэрийэн интэриэһиргэтэн утумнаахтык улэни ыыттааха, үтүө майгылаах, сизэрдээх, дьобурдаах, чөл туруктаах, ыраас санаалаах киһини иитиэххэ сөп. Онон, оџону уһууаан сааһыгар, тулалыыр эйгэни сырдык өнүгүнэн ылынар кэмнэригэр, остуоруйа нөнүө норуот үтүө үгэстэрин туһанан, сизэрдээх майгыны олохсутан, айар дьобурун сайыннарыааха, олоххо көрүүлэрин билигинни киэпкэ, ньымаџа киллэрэн кэнчээри ыччакка тиэрдиэххэ сөп.

Остуоруйа – норуот муударана, норуот өйдүүр өйө, саныыр санаата, ылыыр ырыата. Кини мэлдьи үчүгэйгэ, үрдүккэ, кэрэџэ угууар. Ол иһин ханнык баџарар остуоруйаџа куһаџан үчүгэйи кыайбыта диэн суох. Мэлдьи үчүгэй өрөгөйдүүр, үтүө санаа, кырдык кыайар.